

COPYRIGHTS

© 2020 by the authors. Licensee National Studies Journal. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

***A Study on the Formulation of Strategic Narrative
in History Textbooks
(Case study: Eleventh Grade History Textbook)***

Mohammad Tahmasebi Borna * E-mail: mtahmasebi39924@gmail.com

Received: 2026/02/17

Revised: 2026/07/18

Accepted: 2026/08/31

Doi: 10.22034/RJNSQ.2026.542353.1718

Abstract

History textbooks are one of the important tools in forming and transmitting "identity" with national and international characteristics among students. Analyzing the content of these books, especially at the secondary level, clarifies the extent to which their authors have been able to act as a communication, management, and educational tool, helping students to have a common understanding of the current situation, the future vision, and their role in realizing this vision, and to convey these concepts to students through their content and work effectively towards their internalization. The aim of this research is to analyze the formation and formulation of a strategic narrative, trace its components in textbooks, and the quality of its coherence in a whole course unit. The main question of this research is based on how the components of a strategic grand narrative are formulated in the eleventh grade history curriculum. The basis of the work is to examine the strategic narrative in various dimensions and its components in history books for the eleventh grade of the second year of high school in the fields of art and vocational education. The findings show that in the history textbook, we are faced with a kind of active dynamic in the national strategic narrative. The authors have made a significant effort in this area, but there are many gaps in other dimensions, including the international dimensions and in the thematic context of the strategic narrative. The data analysis method in this study was a quantitative thematic method. This research falls within the field of applied research.

Keywords: History, Strategic Narrative, Textbook, Educational System.

* Ph.D. in History of the Islamic Revolution, Imam Khomeini (RA) and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran (Corresponding Author).

پژوهشی در صورت‌بندی روایت استراتژیک در متن درسی تاریخ (نمونه موردی: کتاب تاریخ پایه یازدهم)

نوع مقاله: پژوهشی

محمد طهماسبی برنا*

E-mail: mtahmasebi39924@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۲۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۴/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۰۹

چکیده

کتاب‌های درسی تاریخ یکی از ابزارهای مهم در صورت‌بندی و انتقال هویت با شاخصه‌های ملی و بین‌المللی در دانش‌آموزان است. تحلیل محتوای این کتاب‌ها، به‌ویژه در مقطع متوسطه، روشن می‌سازد که مؤلفان آن‌ها تا چه حد توانسته‌اند به‌عنوان یک ابزار ارتباطی و مدیریتی و تربیتی عمل کنند و به دانش‌آموزان کمک کنند تا درک مشترکی از وضعیت فعلی، چشم‌انداز آینده و نقش خود در تحقق این چشم‌انداز داشته باشند و این مفاهیم را در لابه‌لای مطالب خویش، به دانش‌آموزان انتقال دهند و در جهت درونی‌سازی آن‌ها مؤثر عمل کنند. هدف این پژوهش تجزیه و تحلیل شکل‌گیری و صورت‌بندی یک روایت استراتژیک، رديابی مؤلفه‌های آن در متون درسی و کیفیت انسجام آن در یک کلیت واحد درسی است. پرسش اصلی این پژوهش بر این اساس است که مؤلفه‌های یک کلان‌روایت استراتژیک در متن درسی تاریخ پایه یازدهم چگونه صورت‌بندی شده است؟ مبنای کار بررسی روایت استراتژیک در ابعاد مختلف و مؤلفه‌های آن در کتاب‌های تاریخ پایه یازدهم مقطع دوم متوسطه رشته‌های هنرستان و کاردانش است. یافته‌ها نشان می‌دهد در کتاب درسی تاریخ با نوعی پویایی فعال در روایت استراتژیک ملی مواجه هستیم. مؤلفان در این بخش تلاش چشمگیری انجام داده‌اند، اما در دیگر ابعاد آن از جمله ابعاد بین‌المللی و در بستر موضوعی روایت استراتژیک خلأ بسیاری وجود دارد. روش تحلیل داده‌ها در این پژوهش، روش مضمونی کمی بوده است. این پژوهش در حوزه پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: تاریخ، روایت استراتژیک، کتاب درسی، نظام آموزشی.

مقدمه و بیان مسئله

نقد و بررسی محتوای کتب درسی از جمله موضوعاتی است که در چند دهه اخیر مورد توجه پژوهشگران و متخصصان تعلیم و تربیت ایران قرار گرفته است. در این مدت، پژوهشگران علاقه‌مند به این حوزه در ابعاد مختلف و زوایای گوناگون، به بررسی مواد درسی مورد استفاده در نظام آموزشی کشور پرداخته‌اند. یکی از کارکردهای مهم نظام آموزشی، با توجه به اهداف کلی آن، توجه، حفظ و انتقال میراث ملی و فرهنگی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان تحکیم انسجام و خودباوری ملی در سطوح مختلف به‌وسیله محتوای درسی کتب درسی دانش‌آموزان است. مهم‌ترین ابزار نظام آموزش و پرورش برای ایجاد و تقویت یک راهبرد منسجم ملی و ارائه چشم‌اندازی از بایسته‌ها و ظرفیت‌های آن، چگونگی، چرایی و کیفیت وضعیت حاضر و نگاه به آینده، ذهن و ضمیر دانش‌آموزان در کتاب‌های درسی است. آموزش و پرورش می‌تواند از یک‌سو، با تربیت معلمان شایسته، آگاه و دلسوز به فرهنگ و هویت ایران، آنان را با مبانی نظری این مهم آشنا سازد و ازسوی دیگر، با اقدامات بنیادی و سازنده، ازجمله تجدیدنظر در وضع مدارس، به‌ویژه تحول در محتوای کتاب‌های درسی و استفاده از روش‌های تدریس مناسب، به‌منظور بازکاوی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی و دینی در تقویت و تعمیق انسجام ملی بکوشد (خدایار و فتحی، ۱۳۸۷: ۳۲). آموزش تاریخ و کتاب درسی آن، یکی از جنبه‌های مهم در این نظام تعلیم و تربیت متمرکز است.

بر این اساس، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های فکری و مشغله‌های ذهنی متولیان آموزش و پرورش و فرهنگیان کشور در سال‌های اخیر، به‌ویژه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بحث امر ملی و نسبت آن با تحولات بین‌المللی و چپستی و چرایی آن در وضعیت و ذهنیت تمامی ایرانیان به‌ویژه نسل نوجوان بوده است. توجه به صورت‌بندی دقیق از روایت استراتژیک می‌تواند کاستی‌های کتاب درسی را در این حوزه آشکار کند و به متخصصان برنامه‌ریز درسی در بازنگری و تدوین بهتر کتاب‌های درسی کمک کند. ضرورت و اهمیت پژوهش‌هایی با موضوعاتی در این حوزه به این دلیل است که در کشورهایی مانند ایران، که دارای نظام آموزشی متمرکز هستند و تقریباً تمام عوامل آموزشی براساس محتوای آن تعیین و اجرا می‌شوند، بررسی و تحلیل کتاب‌های درسی به دلیل اهمیت زیادی که در تعیین محتوا و خط‌مشی آموزش دارند، می‌تواند راهگشای حل بسیاری از مشکلات جاری آموزشی باشد.

بر همین اساس، در زمانی که روایت‌های مختلف در بستری از تبادل و تعارض قرار

گرفته‌اند، صیانت از یک روایت در سطوح ملی، بین‌المللی و موضوعی و جلوگیری از تحریف، تغییر و بدفرمی آن، به پژوهش‌های نوینی نیازمند است. با توجه به مطرح شدن این موضوع به صورت یک بحران و مشکل در جامعه، قسمتی از ریشه‌های این مشکل را می‌توان در محتوای کتاب‌های درسی از جمله تاریخ مقطع متوسطه، جست‌وجو کرد. اهمیت این روند و توجه به این واحد درسی از آن رو برای نگارنده مهم و حیاتی می‌نماید که این واحد درسی اولین و آخرین مواجهه‌ی دانش‌آموزان در این رشته‌های تحصیلی با تاریخ معاصر ایران و پیامدها و بازتاب‌های ملی و بین‌المللی آن است. پرسش‌هایی که دانش‌آموزان در این دوره از آموزش با آن روبه‌رو هستند تأثیر بسیار مهمی در درک آن‌ها از وضعیت کنونی، چشم‌انداز آینده و یافتن زنجیره‌ای از دلایل برای تحولات و برقراری نسبت آن با تحولات بین‌المللی ایفا می‌کند. امروزه سیاست جهانی با رقابت‌روایی درمورد هویت‌های دیرینه و زمینه‌های پیچیده مشخص می‌شود. توجه به روایت استراتژیک یکی از راه‌های کسب نفوذ تحلیلی در این فعالیت است. استدلال ما بر این مبنا است که روایت استراتژیک، سازنده‌ی خود سیاست است. روایت‌های استراتژیک به عنوان ابزاری عمل می‌کنند که فهمی منسجم از دیپلماسی عمومی را شکل می‌دهند. بر همین اساس، مسئله اصلی این پژوهش، تجزیه و تحلیل روایت استراتژیک، شکل‌گیری، صورت‌بندی مؤلفه‌ها و ردیابی آن در متن درسی، کتاب درسی تاریخ و چگونگی انسجام آن یا عدم دستیابی آن در یک کلیت واحد درسی است. مسئله این پژوهش، بررسی مؤلفه‌های مهم در ابعاد ملی، بین‌المللی و موضوعی در یک راهبرد کلان یعنی روایت استراتژیک است. روش تحلیل داده‌ها برای دستیابی کیفی و کمی به این پرسش روش مضمونی کمی است. مبنای کار بررسی روایت استراتژیک در ابعاد مختلف و مؤلفه‌های آن در کتاب‌های تاریخ پایه یازدهم مقطع دوم متوسطه رشته‌های هنرستان و کاردانش است.

پیشینه پژوهش

پژوهشگران علاقه‌مند به بررسی ابعاد مختلف کتب درسی، از زوایای گوناگونی اقدام به بررسی مواد درسی مورد استفاده در نظام آموزشی کشور کرده‌اند. بخشی از این پژوهش‌ها به صورت جامع، به تحلیل کتاب‌های یک دوره تحصیلی گسترده در موضوعات مختلف درسی پرداخته‌اند. اسمی جوشقانی (۱۴۰۲) در مقاله «واکاوی مفهوم هویت ملی و مؤلفه‌های آن در کتاب‌های درسی تاریخ مقطع متوسطه‌ی دوم» به بررسی شناسایی هویت ملی و مؤلفه‌های آن در کتاب‌های تاریخ مقطع متوسطه دوم می‌پردازد. او بر این باور است که

اطلاعات کتاب‌ها بیشتر حالت تاریخ‌نگاری دارد و فقط دانش تاریخی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد. فرامرزی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله «ترویج آموزه‌ها و مفاهیم ملی در محتوای کتاب‌های درسی تاریخ در عصر پهلوی دوم» بر این نکته تأکید می‌کنند که تاریخ‌نگاری در کتاب‌های درسی تاریخ عصر پهلوی دوم، پیرو سنت تاریخ‌نگاری ناسیونالیستی در ابعاد گسترده‌تر رواج داشت و سپس به مؤلفه‌های خاص زبانی مجهز شد تا معنایی مشخص از تاریخ را به مخاطب (دانش‌آموز) القا کند. در این پژوهش، به مفهوم مؤلفه ملی و مصداقیابی آن در کتاب درسی توجه شده، اما از منظر روایت استراتژیک و بایسته‌های مربوط به این نظریه، مورد توجه قرار نگرفته است. ادیب‌منش و پروانه (۱۳۹۴) در مقاله «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تاریخ دوره‌ی متوسطه علوم پایه از منظر ترسیم هویت دینی از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۲ هـ. ش.» به دنبال پاسخ به این سؤال بوده‌اند که آیا کتاب‌های درسی تاریخ دوره‌ی متوسطه رشته‌های علوم پایه از سال ۵۸ تا ۹۲ هـ. ش. در شکل‌دهی هویت دینی، مذهبی و انقلابی در دانش‌آموزان موفق بوده‌اند یا خیر؟ در پژوهشی دیگر، ثنایی (۱۳۹۳) به تحلیل محتوای کتاب‌ها و مقایسه کتاب‌های درسی تاریخ دوره متوسطه از منظر مفاهیم «شیعه» پرداخته است. غیوایی و همکاران (۱۳۹۰) نیز در پژوهشی دیگر، به تحلیل محتوای کتاب‌های تاریخ معاصر ایران در دوره دوم متوسطه از بعد تفکر انتقادی پرداخته‌اند.

منصوری و فریدونی (۱۳۸۸) در مقاله «تبلور هویت ملی در کتب درسی؛ بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی» به این نتیجه رسیده‌اند که میزان توجه به مقوله‌های هویت ملی مورد بحث در کتاب‌های بررسی شده، در حدود هفت درصد کل محتوای کتاب‌ها بوده است که بخش ناچیزی را تشکیل می‌دهد. خسروانیان (۱۳۸۷) در پایان‌نامه «ترسیم هویت ملی (ایرانی) در کتاب‌های درسی تاریخ متوسطه از سال ۱۳۴۳ تا ۱۳۸۶» به بررسی میزان و روند تغییرات و چگونگی توجه به هویت ملی در دو دوره سیاسی متفاوت پرداخته است. تفاوت محدود پژوهش و محوریت نظریه استراتژیک از تفاوت‌های تحقیق با این پژوهش است. خدایار و فتحی (۱۳۸۷) در مقاله «هویت ملی در کتاب‌های درسی آموزش و پرورش؛ مورد مطالعه: دوره متوسطه»، با تحلیل و بررسی کتاب‌های درسی تاریخ، جامعه‌شناسی، زبان و ادبیات فارسی رشته‌های علوم تجربی، علوم انسانی و ریاضی و فیزیک در مقطع متوسطه، به دنبال بررسی انعکاس مؤلفه‌های هویت ملی ایران و شاخصه‌های آن، جهان ایرانی و تبیین مفهوم نظری هویت در این آثار هستند. هرچند خدایار و فتحی در مقاله خود به مؤلفه هویت ملی در کتاب‌های درسی پرداخته‌اند، به هدف این پژوهش که بررسی و ردیابی ابعاد یک صورت‌بندی دقیق از روایت استراتژیک است، نپرداخته‌اند. صادق‌زاده و منادی (۱۳۸۷) در

مقاله «جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و تاریخ دوره متوسطه: رشته علوم انسانی» به بررسی نمادها و مؤلفه‌های هویتی در کتاب‌های درسی پرداخته‌اند. صالحی عمران و شکیباییان (۱۳۸۶) در مقاله «بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی (در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی)» به مقوله‌های اصلی شامل ارزش‌های هویت ملی، ارزش‌های دینی - مذهبی و ارزش‌های انقلابی پرداخته‌اند که هر یک توسط معیارهای تعریف‌شده از نظر محققان، بررسی شده‌اند. شمشیری و نوشادی (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان برخورداری کتب فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از شاخص‌های هویت ملی» به این نتیجه رسیده‌اند که در این کتاب‌ها، به برخی از شاخص‌های هویت مانند ابعاد سیاسی و دینی در حد مناسبی پرداخته شده است؛ اما در برنامه‌های تغییر محتوای کتب درسی، به پدیده هویت ملی و ابعاد گوناگون آن توجه چندانی نشده است. در بخش مهمی از این پژوهش‌ها، با توجه به اهداف پژوهشی متفاوت از رسالت این پژوهش، به مفهوم روایت استراتژیک توجهی نشده است. بداعت و نوآوری این پژوهش بررسی محتوای کتاب درسی و انتخاب درس تاریخ به عنوان یک متن هویت‌بخش و بررسی آن از بُعدی نوین، یعنی روایت استراتژیک است؛ از این رو، نویسنده این مقاله از یک‌سو، با آگاهی از این خلأ پژوهشی و از سوی دیگر، با انتخاب یک چشم‌انداز کلی از روایتی استراتژیک در حوزه‌های مختلف ملی، بین‌المللی و موضوعی به این پژوهش پرداخته است.

چهارچوب مفهومی و نظری

آلیستر میسکیمون^۱ برای نظریه‌پردازی روایت استراتژیک در کتاب *روایت/استراتژیک* (۲۰۱۳) و جلد بعدی آن با عنوان *ساخت جهان* (۲۰۱۷)، که در آن قدم‌های اولیه را به همراه طیف وسیعی از محققان بعدی در کاربرد نظریه روایت استراتژیک در حوزه تخصصی خود بررسی کرده است، بر روایت‌هایی تمرکز دارد که محوریت آن‌ها در نفوذ، ارتباطات و امور بین‌الملل است. تلاش او به دنبال برجسته کردن کاربرد روایت استراتژیک این موضوع بوده که بازیگرانی با نیت و هدف، از ارتباطات به عنوان بخشی از گنجینه خود برای دستیابی به اهدافشان (از جمله استراتژی‌هایی برای غلبه بر روایت‌های سایر بازیگران و دولت‌ها و تعاملاتی که از آن ناشی می‌شود) استفاده می‌کنند. میسکیمون با وام‌گیری از نظریات لارنس فریدمن^۲ از این اصطلاح برای توضیح چگونگی استفاده بازیگران سیاسی از

1. Miskimmon

2. Freedman

روایت برای اعمال نفوذ در جنگ و درگیری استفاده کرده بود. روایت استراتژیک^۱ روندی منسجم و هدفمند است که برای هدایت و هماهنگی اقدامات یک سازمان یا گروه در راستای دستیابی به اهداف استراتژیک خود استفاده می‌شود. این روایت به‌عنوان یک ابزار ارتباطی و مدیریتی عمل کرده و به ذی‌نفعان کمک می‌کند تا درک مشترکی از وضعیت فعلی، چشم‌انداز آینده و نقش خود در تحقق این چشم‌انداز داشته باشند. موضوع روایت استراتژیک از منظر شبکه و دیپلماسی عمومی مفهوم مهمی است؛ زیرا به‌عنوان وسیله تحلیل، می‌تواند وقایع را به‌صورتی متقاعدکننده توضیح دهد و موجب استخراج نتایج شود (فریدمن، ۲۰۰۶: ۲۲). میسکیمون بر این باور است که تا چندی پیش، تعداد کمی از محققان از این مفهوم برای گسترش تحلیل سیاست جهانی استفاده کرده‌اند.

میسکیمون بر این باور است که تمرکز بر جلوه‌های دیپلماسی عمومی، فارغ از فشار برای درست انجام دادن آن، این مفهوم و نظریه را قادر می‌سازد تا هم‌زمان، امکان کاربرد و تحلیل انتقادی را فراهم کند. روایت‌های استراتژیک - داستان‌هایی که برای چهارچوب‌بندی گذشته، حال و آینده استفاده می‌شوند - در چگونگی تفسیر سیاست جهانی توسط دولت‌ها و نهادها و توجیه انتخاب‌های سیاسی، نقشی اساسی دارند. بر این اساس، مفهوم روایت استراتژیک، برجسته‌ترین مفاهیم روابط بین‌الملل، ازجمله پیوند بین قدرت و ایده‌ها، بازیگران بین‌المللی و داخلی و بازیگران دولتی و غیردولتی را گرد هم می‌آورد. روایت‌ها، اصول و ارزش‌های کلیدی را نشان می‌دهند و اعتبار و مشروعیت ایجاد می‌کنند. در رابطه با روایت‌های استراتژیک نیز چنین است که دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، شرکت‌های چندملیتی، سازمان‌های فعال، متخصصان، دانشمندان و غیره بیشتر می‌توانند در این روایت‌های استراتژیک گنجانده شوند (کلیواوا، ۲۰۱۷: ۸۸). آن‌ها افکار، فرهنگ و تاریخ یک کشور یا سازمان را که می‌خواهند با آن شناخته شوند تعریف می‌کنند. روایت‌ها به‌منظور ایجاد یا انسجام‌بخشی به گروه‌های هویتی و ایجاد جهت‌گیری‌های مشترک، قابلیت بهره‌وری استراتژیک دارند. اگر در زمان محو شدن قدرت‌های تثبیت‌شده و قدرت‌های نوظهور مدعی، تحقیقات روایت استراتژیک که در دسترس قرار گیرد، می‌تواند به شهروندان در دستیابی به سواد دیپلماتیک کمک کند؛ جایی که آن‌ها را قادر می‌سازد تا جایگزین‌هایی برای تمرکز بر سلطه روایت به‌جای هم‌ترازی روایت، پیشنهاد دهند (میسکیمون و اولافلین، ۲۰۲۵: ۴).

راسل در تشریح انواع روایت‌های استراتژیک به سه سطح کلی از این روایت‌ها اشاره می‌کند: روایت بین‌المللی، ملی و روایت سطح موضوعی (راسل، ۲۰۱۴: ۵۳). روایت‌های نظام بین‌الملل نحوه ساختار جهان را توصیف می‌کنند؛ روایت‌های ملی شرح می‌دهند که داستان دولت یا ملت چیست، چه ارزش‌ها و اهدافی دارد؛ روایت‌های موضوعی توضیح می‌دهند که چرا سیاست موردنیاز است و چگونه به‌طور مؤثر اجرا خواهد شد. این سطوح روایت منحصربه‌فرد نیستند و بیشتر تأثیر متقابلی بر یکدیگر دارند (کلیواوا، ۲۰۱۷: ۸۸). آن‌ها می‌توانند سیاست‌های بین‌المللی معاصر را توضیح دهند و جوابگوی مسائل قدرت و هویت باشند. آن‌ها برای رسیدن به نتایج مدنظر در روابط بین‌الملل نقش ایدئولوژیک بازی می‌کنند. روایت‌ها می‌توانند به تلاش‌های صاحبان‌شان جهت دهند و بر نظرات عموم اثر بگذارند (فریدمن، ۲۰۰۶: ۲۵)؛ بنابراین، روایت‌های استراتژیک «وسیله‌ای برای بازیگران سیاسی هستند تا معنای مشترکی از گذشته، حال و آینده سیاست بین‌الملل بسازند تا رفتار بازیگران داخلی و بین‌المللی را شکل دهند» (میسکیمون و همکاران، ۲۰۱۲: ۳).

روایت‌های استراتژیک ابزاری برای بازیگران سیاسی هستند تا نفوذ خود را گسترش دهند، انتظارات را مدیریت کنند و محیط گفتمانی را که در آن فعالیت می‌کنند تغییر دهند. تجزیه و تحلیل شکل‌گیری، پیش‌بینی و پذیرش این روایت‌ها، پویایی چرخه‌ای پیچیده در روایت‌ها، در روابط بین ساختارها را به تصویر می‌کشد (میسکیمون و اولافلین، ۲۰۲۵: ۳۵). بر این اساس، روایت‌ها استراتژیک هستند؛ چراکه «خود به خود» به‌وجود نمی‌آیند، بلکه با استفاده از افکاری که رایج هستند به عمد ساخته و تقویت می‌شوند (بتز، ۲۰۰۸: ۵۱۵)؛ بنابراین، روایت‌ها نه تنها به فهم ما از خودمان به‌عنوان موجودات سیاسی، شکل می‌دهند، بلکه تعبیر ما از واقعیت سیاسی و در نتیجه، رفتار سیاسی ما را به‌طور عمیق تحت‌تأثیر قرار می‌دهند. به باور میسکیمون، افراد مختلف در مکان‌ها و وضعیت متفاوت، موضوعات مختلفی را در اولویت قرار می‌دهند و به موضوعات معانی متفاوتی می‌دهند (میسکیمون و اولافلین، ۲۰۲۵: ۳۶). از این منظر، فهم واقعیت سیاسی با روایت‌هایی امکان‌پذیر می‌شود که در سطوح گوناگون، اعم از فردی، جمعی و ملی، ساخته می‌شوند (نژادبهرام و همکاران، ۲۰۲۱: ۱۴۰۰). ساخت روایت می‌تواند نکته کلیدی از تمام برداشت‌هایی باشد که در روند مشخصی از وضعیت خود، دیگری و آینده مورد انتظار ایجاد می‌شود.

وظیفه این نوع روایت این است که آن‌ها شبکه را منسجم نگه می‌دارند و حس هویت و تعلق ایجاد می‌کنند. هدف آن‌ها «ابراز حس هویت و تعلق، علت، هدف و مأموریت»

است (بتز، ۲۰۰۸: ۵۱۵)؛ به عبارتی، چپستی، چگونگی و راهبرد غایت‌محور در یک روند انسجام‌بخش از کاربردهای روایت استراتژیک است. این روند برداشتی از عملکرد انسان‌ها است که توسط نخبگان جامعه از جمله رهبران دولت، کارشناسان امنیتی، مشاوران، اساتید، اندیشکده‌ها، مؤسسات و دانشگاه‌ها تولید می‌شود و از طریق سخنرانی، کنفرانس‌های مطبوعاتی، اسناد رسمی و غیره به عموم مردم ابلاغ می‌شود. مطالعات اخیر روایت را به‌عنوان متغیر مستقل در نظر می‌گیرند که در ارتباطات استراتژیک معانی را می‌سازند (هایدن، ۲۰۱۳: ۲۰۴)؛ بنابراین، باید آن‌ها را به‌عنوان متون قابل تفسیر و قابل تحلیل مطالعه کرد. مهم‌ترین کارویژه این نوع برداشت نوعی نگاه آینده‌نگرانه به بستر مورد مطالعه است؛ از این رو، این روند برای خود، اهداف درازمدت تعریف می‌کند و مهم‌ترین نکته این است که در راه دستیابی به هدف، براساس این خوانش استراتژیک از تحولات، به منابع و امکانات خود توجه ویژه‌ای دارد؛ بنابراین، خوانش استراتژیک روایت‌ها و اهمیتشان آن‌ها را به اهداف اقدامات دیپلماسی عمومی مبدل می‌کند (هایدن، ۲۰۱۳: ۲۰۵).

مهم‌ترین کارویژه این نظریه برای چنین مطالعاتی این است که در این زمینه، روایت‌های استراتژیک به‌عنوان ابزاری مورد استفاده برای ایجاد پیوندی از فعالیت‌ها و پیام‌های سیاسی در یک چهارچوب روایی قانع‌کننده، از طریق رسانه‌ها پیش می‌رود و با هدف ارائه نسخه خاصی از رویدادها (میسکیمون، ۲۰۱۷: ۵۷)، کسب مشروعیت و جلب حمایت عمومی مطرح شده‌اند. سؤالاتی از این قبیل که «برنامه‌های امروز سازمان چیست و برنامه‌های آتی چه باید باشد؟»، «امروز کجا هستیم و جهت‌گیری‌های آینده چیست؟»، «امکانات و منابع سازمان در آینده چه وضعیتی دارند و باید مصروف چه اهدافی گردند؟» در برنامه‌ریزی استراتژیک مطرح می‌شوند (مبینی دهکردی، ۱۳۸۵: ۱۸۸). بر این اساس، این نوع روایت می‌تواند پاسخگوی مهم‌ترین اولویت‌ها، دغدغه‌ها و مسائل اصلی یک گروه یا سازمان باشد. افزایش درک بین‌رشته‌ای از روایت استراتژیک به درک ما از پیچیدگی این روایت در شکل‌دهی به سیاست جهانی نیز کمک خواهد کرد (میسکیمون و اولافین، ۲۰۲۵: ۴)؛ بنابراین، مفهوم روایت‌های استراتژیک با ارائه پایه و اساس چهارچوب تحلیلی مورد استفاده برای مطالعه محیط گفتمانی که نخبگان سیاسی، گروه‌ها و سازمان‌ها در آن فعالیت می‌کنند، انتظارات عمومی را مدیریت می‌کند و نفوذ خود را اعمال می‌کند. این پژوهش در نظر دارد این روایت را در یک تقسیم‌بندی هدفمند برای رسیدن به شاخصه‌ها و ابعاد آن در یک کتاب درسی مورد بررسی قرار دهد. این نظریه تلاش می‌نماید در یک ساخت هدفمند از ردیابی ابعاد

روایت استراتژیک، چگونگی صورت‌بندی یک روند روایت کلان را در سطح ملی و بین‌المللی و موضوعی در یک کتاب آموزشی که بیشترین تناسب و ارتباط را با این صورت‌بندی روایت دارد، مورد بررسی قرار دهد.

روش پژوهش

تحقیق حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش، کمی است. روش تحقیق در این مطالعه، تحلیل محتوا مبتنی بر ارائه‌ی آمار و تکرار مفاهیم و عناصر در یک قالب متنی است. در این تحقیق، ابتدا مؤلفه‌های کلان روایت استراتژیک در سه حوزه مشخص معرفی و صورت‌بندی می‌شوند. هر بخش این حوزه‌های روایت استراتژیک به همراه مؤلفه‌های کاملاً مرتبط و منسجم صورت‌بندی و در متن هدف مورد مصداق‌یابی قرار می‌گیرند و پس از بررسی تمام اجزای متن منبع مورد مطالعه، در مؤلفه‌هایی که مشخص شده‌اند، در یک قالب کمی نتیجه تحلیل را مشخص خواهند نمود (طاهری، ۱۳۸۶: ۱۷۱). با استفاده از این روش، مبانی نظری پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفته و ابعاد گوناگون متغیرهای اصلی مورد مطالعه و پس از جداسازی و مصداق‌یابی مورد بررسی قرار گرفته شده است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات، استقرایی (تمام‌شماری) است. میزان توجه، تعدد مصداق‌یابی یا انطباق یا عدم انطباق با مؤلفه‌های مشخص شده در یک روایت استراتژیک در قالب جداول و نمودارها مورد بررسی قرار می‌گیرند.

جامعه آماری

جامعه آماری در این تحقیق محتوای کتاب درسی تاریخ معاصر ایران پایه یازدهم در مقطع متوسطه دوم با کد کتاب ۱۱۱۲۲۰ در کلیه رشته‌ها به جز رشته‌های علوم انسانی بوده که در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ تدریس شده است. برای دسترسی به مؤلفه‌هایی که تعیین شده، شمارش دقیق گزاره‌ها و کلمات از طریق بررسی دقیق متن درسی در کتاب‌های درسی تاریخ متوسطه، در محدوده زمانی پژوهش حاضر و ثبت آن‌ها در جدول‌های مورد نظر انجام شده و البته باید گفت که افزون بر متن درس‌ها، عنوان‌های تکمیلی، مانند «برای مطالعه»، «زیرنویس‌ها»، «زیرنویس نقشه‌ها»، «نمودارها»، «پرسش‌های نمونه»، «یک توضیح»، «بیشتر بدانید»، «فکر کنید» و «پاسخ دهید» نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول شماره ۱: مشخصات ظاهری کتاب درسی تاریخ پایه یازدهم

عنوان کتاب	تعداد صفحات	تعداد درس	کد کتاب	سال تحصیلی
تاریخ معاصر ایران پایه یازدهم (کلیه رشته‌ها به استثنای ادبیات و علوم انسانی، تجربی و ریاضی) دوره دوم متوسطه	۲۵۵	۲۶	۱۱۱۲۲۰	۱۴۰۳-۱۴۰۴

یافته‌های تحقیق

۱- اهمیت صورت‌بندی روایت استراتژیک

توجه طراحان و برنامه‌ریزان نظام جامع آموزش و پرورش به مصادیق و مؤلفه‌های ملی موجب شده است در کتب درسی تاریخ مقطع متوسطه، با موضوعات متناوب و سلسله‌وار، به مؤلفه‌های روایت استراتژیک از مسائل ملی و متغیرهای آن به‌طور غیرمستقیم و در حاشیه اشاره شود؛ با تأکید بر این نکته که در فرایند برنامه‌ریزی درسی، سازمان و ساختار محتوای دروس و چگونگی سازمان‌دهی و تنظیم علمی مطالب و توالی موضوعات درسی در قالب مواد درسی مختلف از اهمیت خاصی برخوردار است و مهم‌ترین نقش را در میزان کارایی برنامه درسی اجرا شده ایفا می‌کند (شکاری و خدادادی، ۱۳۹۰: ۵۸).

آموزش و پرورش عامل رسمی انتقال دانش و فرهنگ به نسل جوان و تضمین‌کننده بقا و ثبات جامعه است؛ بنابراین، نظام آموزش رسمی جامعه، ثبات و بقای میراث و حفظ چهارچوب‌های آن را بر عهده دارد (خسروانیان، ۱۳۸۷: ۷۰). حضور چشمگیر مصادیق و عناصر ذکرشده در یک قالب تاریخ ملی در کتب درسی حاکی از کارآمد و موفق بودن نظام آموزشی در انعکاس این عناصر است. در مقدمه کتاب، در بخش سخنی با دانش‌آموزان، به‌درستی به این نکته اشاره شده است که «حق دارید برای امور زندگی خود برنامه داشته باشید و به آینده بیندیشید. آینده‌نگری شما و برنامه‌ریزی‌تان برای آن با توجه به چه چیزهایی صورت می‌گیرد؟ شناختی که از خود دارید، ارزیابی و شناختی که از شرایط موجودتان دارید و نیز ارزیابی‌تان از آینده چگونه شکل می‌گیرد؟» (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۴۰۴: ۷). ازسوی دیگر، ارتباط نظام تربیتی با نظام و مفاهیم سیاسی، از دیرزمان مورد توجه بوده و بسیاری از صاحب‌نظران به رابطه میان مقوله‌ای این دو بخش اشاره کرده‌اند که پیوند تنگاتنگ نهادهای آموزشی و قدرت را مورد تأکید قرار داده است. با توجه به انتظاری که در نظام تعلیم و تربیت در رابطه با پرورش همه‌جانبه قابلیت‌ها و توانایی‌های انسان می‌رود، به‌نظر می‌رسد پرورش و توجه

به بعد سیاسی دانش‌آموزان نیز به‌عنوان یکی از ساحت‌ها و قلمروهای اساسی تعلیم و تربیت، با توجه به وسعت عمل آن در سطح فردی و اجتماعی، اهمیت اساسی دارد. واقعیت این است که دهه گذشته، دوره تغییرات عظیم در حوزه سیاسی و اجتماعی بوده است. توجه به ظرفیت‌های یک روایت استراتژیک منسجم می‌تواند با رویکردی آینده‌نگرانه و مسئله‌مند، روندی پیشگیرانه نسبت به بحران‌ها و تحولات تأثیرگذار در شناخت و تحلیل درست دانش‌آموزان داشته باشد. الزامات محیطی، نیاز به روایتی استراتژیک را به منظور تفسیر محیط، خلق استراتژی و ایجاد سازمانی که بتواند در چنین بافتی دوام بیاورد القا می‌کند (کراسن و همکاران، ۲۰۰۸: ۵۷۵)؛ بنابراین، ورود در ساحت سیاسی به‌عنوان یکی از ساحت‌های اساسی نظام آموزش و پرورش، در پی ایجاد دانش، مهارت، نگرش و ارزش‌هایی است که دانش‌آموزان را قادر می‌سازد به‌عنوان شهروند فعال و آگاه در جامعه مشارکت، تأمل و بازاندیشی کنند.

روایت استراتژیک در ابعاد مختلف و توجه به این امر در کتاب‌های درسی، به‌ویژه کتاب درسی تاریخ، می‌تواند چشم‌انداز تربیت سیاسی در آموزش و پرورش، ایجاد زمینه‌های رشد و آگاهی و دانایی و ارتقای قدرت تشخیص و تقویت اراده و اعتمادبه‌نفس، رشد احساس مسئولیت، ایجاد روحیه پرسشگری و پژوهش باشد. شرایط کنونی جامعه ایران از لحاظ مختلف، نظیر جوان بودن و میل به مشارکت در فعالیت‌های کلان اجتماعی از یک‌طرف و برنامه‌ها و تدارکاتی که در جبهه‌های مقابل نظام جمهوری اسلامی مشغول به کار هستند از طرف دیگر، این ضرورت را ایجاد می‌کند که دانش‌آموزان و نسل جوان اطلاعات و آگاهی‌های لازم را براساس یک صورت‌بندی دقیق از روایت استراتژیک در لایه‌ها و ابعاد مختلف کسب نموده و بتوانند ضمن مشارکت پویا و مؤثر در فعالیت‌های اجتماعی جامعه خود، به یک استمرار و چشم‌اندازی از آینده، براساس روند حوادث و انطباق رویدادها در عرصه‌های گوناگون بین‌المللی، ملی و موضوعی دست یابند و همچنین، تفکر و تأمل از چرایی وضعیت کنونی، راهبردهایی برای آینده و دریافتی کلان از روند حوادث را ارائه نماید. با توجه و تأکید بر این نکته که کتاب‌های درسی باید به‌گونه‌ای تدوین شوند که اهداف آموزشی از قبل تعیین‌شده را تأمین کنند، اگر در طی فرایند آموزش، نتیجه‌ای غیر از اهداف آموزشی به‌دست آید یا متناسب با درک فراگیر نباشد لزوم توجه به بازنگری مطالب مورد تدریس ضروری است (الحسینی و مومنی، ۱۳۹۰: ۵۷). به‌نظر می‌رسد اولین قدم در این مسیر، ارائه تقسیم‌بندی مشخص از ابعاد یک روایت استراتژیک منسجم و متناسب با اهداف کلان آموزشی است. در ادامه، در هر بخش مجزا و مرتبط با این

تقسیم‌بندی، به مصادیق و مؤلفه‌های این روایت استراتژیک خواهیم پرداخت. تلاش نمودیم در هر بخش، مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که بیشترین ارتباط و انسجام‌بخشی را در هر حوزه بر عهده دارند صورت‌بندی و مشخص کنیم و نیز در نموداری جداگانه، میزان مصداق‌یابی هر یک از مؤلفه‌ها و کمیتی از هر مؤلفه را مورد بررسی قرار دهیم.

۱-۱- مبحث اول: روایت استراتژیک در بستر ملی

مهم‌ترین ابزار نظام آموزش و پرورش برای شکل‌گیری هویت ملی و دینی در ذهن و ضمیر دانش‌آموزان، کتاب‌های درسی است. از دیدگاه برنامه‌ریزان درسی، کتاب‌های درسی تاریخ یکی از ابزارهای مهم رسیدن به این هدف هستند (پروانه، ۱۳۹۸: ۲۹). با توجه به اینکه هدف از آموزش تاریخ ارائه یک روایت منسجم از سرنوشت مشترک و برپایی بسترهای علمی با تکیه بر شواهد تاریخی برای ایجاد یک هویت جمعی در ایجاد یک ملت با پشتوانه تاریخی و سرگذشتی است، پس رسالت کتاب درسی تاریخ این است که انسجام و همبستگی ملی و یک «مای» بزرگ ایجاد کند؛ بنابراین، محتوای تاریخ باید چنین معنایی ایجاد کند. این نگاه به تاریخ قبل از انقلاب با باستان‌گرایی و تأکید بر تاریخ باستان و بعد از انقلاب اسلامی با تأکید بر تاریخ معاصر دنبال شده است (چنگایی، ۱۳۹۹: ۹۱). به‌نظر می‌رسد نظام‌های آموزشی در شکل‌دهی به هویت ملی کشورها نقش بی‌بدیلی بر عهده دارند. تحلیل و بررسی علمی مواد به‌کاررفته در نظام‌های آموزشی و نیز بسامد کاربرد هر یک از مؤلفه‌های اصلی و فرعی، موضوع بررسی کارشناسانه است. تحلیل این مؤلفه‌ها ابزار مناسبی برای ترسیم نقشه‌ی کلان سیاست فرهنگی یک کشور خواهد بود (خدایار، ۱۳۸۷: ۲۸). مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی که می‌توانند در ایجاد و تعمیق یک روایت استراتژیک در بعد ملی و سرزمینی نشانه‌گذاری شوند و در پرداخت به آن‌ها اهداف و چشم‌انداز ملی را در یک بستر روایت استراتژیک مورد ردیابی قرار دهند عبارت‌اند از:

- توجه به امر ملی و همبستگی ملی در رویدادهای تاریخی؛
- خوانشی از اولویت بر منافع ملی؛
- استفاده از نقشه کشور به‌عنوان امر مشترک سرزمینی؛
- توجه به شخصیت‌های ملی؛
- خوانشی از کسب مشروعیت ملی در رویدادها و حوادث تأثیرگذار؛
- ایجاد حس هویت ملی و توجه به زمینه‌های بروز و ظهور آن؛
- توجه به اقوام و اقلیت‌ها در همبستگی ملی و ردیابی آن در رویدادهای تاریخی؛
- توجه به شاخصه‌ها و ویژگی‌های منحصربه‌فرد و ویژه فرهنگی و سیاسی در بستر سرزمین مشترک.

در جدول طراحی شده نگارنده، این مؤلفه‌ها، که بیشترین نمایندگی را در ارائه یک صورت‌بندی روایت استراتژیک در حوزه ملی دارند، براساس مصداقیابی و تعداد دفعات تکرار در هر درس در کتاب درسی مورد بررسی قرار گرفته است (صفحات درسی در کنار تعداد تکرار هر مؤلفه تنظیم شده است).

جدول شماره ۲: مؤلفه‌های روایت ملی

درس	توجه به امر ملی در روند حوادث	ایجاد همبستگی ملی	اولویت بر منافع ملی	استفاده از نقشه کشور به عنوان مستترک سرزمینی	توجه به شخصیت‌های ملی	توجه به برنامه‌های ملی	کسب مشروعیت ملی	ایجاد حس هویت ملی	توجه به اقوام و اقلیت‌ها در همبستگی ملی	تمایز فرهنگی سیاسی
مقدمه	۱ (۹)	---	---	۱ (۷)	۲ (۱۰) ۱ (۱۳)	---	---	۱ (۱۳)	---	---
اول	---	۱ (۲۲)	---	۱ (۲۰)	---	---	---	---	---	---
دوم	۱	---	۲ (۳۲) ۱ (۳۵)	۱ (۳۴)	---	---	---	---	۲ (۳۳)	---
سوم	---	---	---	۱ (۳۸)	---	---	---	۱ (۴۰)	---	---
چهارم	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
پنجم	۱ (۵۷)	۱ (۵۸)	۱ (۵۹)	۱ (۵۶)	---	---	---	---	---	---
ششم	۲ (۶۳) ۱ (۷۰)	---	---	---	۴ (۶۵) ۶۴-۶۸ ۱ (۷۱)	۱ (۷۰)	---	---	---	---
هفتم	---	۱ (۷۴)	---	---	---	---	---	---	---	---
هشتم	---	---	۱ (۸۴)	---	۱ (۸۳)	---	---	---	---	---
نهم	۱ (۹۱)	---	---	---	---	---	---	۱ (۹۵)	۱ (۹۲)	۲ (۹۵) ۱ (۹۶)
دهم	---	---	۱ (۱۰۲)	---	---	---	---	---	---	---
یازدهم	---	---	۱ (۱۰۸)	---	---	---	---	---	---	---
دوازدهم	---	۱ (۱۱۷)	۱ (۱۱۵)	---	۱ (۱۱۴)	---	---	---	---	---
سیزدهم	۱ (۱۲۰)	۱ (۱۱۹)	---	---	---	---	---	---	---	---
چهاردهم	---	۱ (۱۳۲)	۲ (۱۲۶)	---	---	۱ (۱۳۳)	---	---	---	---

درس	توجه به امر ملی در روند حوادث	ایجاد همبستگی ملی	اولویت بر منافع ملی	استفاده از نقشه کشور به عنوان امر مشترک سرزمینی	توجه به شخصیت‌های ملی	توجه به برنامه‌های ملی	کسب مشروعیت ملی	ایجاد حس هویت ملی	توجه به اقوام و اقلیت‌ها در همبستگی ملی	تمایز فرهنگی سیاسی
			۱۲۷ (۱)							
پانزدهم	---	---	---	---	---	---	۱ (۱۳۸)	---	---	---
شانزدهم	---	---	---	---	۱ (۱۴۳)	---	---	---	---	---
هفدهم	---	---	۱ (۱۴۸)	---	---	---	---	---	---	---
هجدهم	---	۱ (۱۵۸)	---	---	۱ (۱۵۹)	---	۱ (۱۶۰)	۱ (۱۶۱)	---	---
نوزدهم	---	۱ (۱۷۰)	۲-۱۶۵ ۱۶۸	---	۱ (۱۷۱)	---	۲-۱۶۴ ۱۷۰	۱ (۱۶۵)	---	۱ (۱۷۲)
بیستم	---	---	---	---	---	---	---	۱ (۱۸۰)	---	---
یست و یکم	---	---	---	---	---	۱ (۱۸۷)	۲-۱۸۵ ۱۸۷	---	---	۳-۱۸۴ ۱۸۷ ۱۸۹
یست و دوم	---	---	---	---	---	---	۱ (۱۹۲)	---	۱ (۱۹۵)	۲-۱۹ ۱۹۸ (۲)
یست و سوم	---	---	۱ (۲۰۲)	---	---	---	---	۱ (۲۰۲)	۱ (۲۰۳)	---
یست و چهارم	---	۲-۲۱۲ ۲۱۷	---	۱ (۲۱۱)	---	---	---	---	---	---
یست و پنجم	---	---	---	---	۱ (۲۳۰)	---	۳-۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ (۲۳۴)	۳-۲۲۶ ۲۲۷ ۲۳۴	---	---
یست و ششم	---	---	---	---	---	۲-۲۳۷ ۲۵۳	---	---	---	---

۱-۲- مبحث دوم: روایت استراتژیک بین‌المللی

روایت‌های بین‌المللی در سطحی کلان، به ساختارها و نظام‌ها و مسائل جهانی و منطقه‌ای اشاره می‌کنند. بر همین اساس، این بُعد از روایت استراتژیک در ابعادی فراسرزمینی و توجه به مؤلفه‌های منطقه‌ای و ژئوپلیتیک در محوریت قرار می‌گیرد. چیستی و چگونگی رویدادها و تأثیر رویدادهای بین‌المللی در تاریخ یک کشور، توجه به ژئوپلیتیک منطقه‌ای و ردیابی تأثیرات، پیامدها و بازتاب‌های بین‌المللی بر روند رویدادها مهم‌ترین شاخص‌های روایت استراتژیک بین‌المللی به‌شمار می‌روند. مؤلفه‌های بین‌المللی براساس بیشترین ارتباط، تناسب با وضعیت، راهبردها و بازتاب‌های بین‌المللی و دغدغه‌های مربوط به آن صورت‌بندی می‌شوند. نگارنده مهم‌ترین مؤلفه‌های یک روایت استراتژیک در حوزه بین‌المللی که باید در کتاب درسی تاریخ مورد توجه و نشانه‌گذاری شوند و براساس همان شاخصه‌ها انتخاب شده‌اند را در موارد زیر صورت‌بندی می‌کند که عبارت‌اند از:

- توجه به اشتراکات منطقه‌ای؛
 - ایجاد هویت متمایز منطقه‌ای؛
 - خوانشی از منافع منطقه‌ای و بین‌المللی؛
 - غیریت‌سازی براساس مبارزه با استعمار و استکبار؛
 - توجه به مسائل ژئوپلیتیک منطقه‌ای؛
 - کاربرد نقشه‌های بین‌المللی برای ردیابی حوادث بین‌المللی؛
 - آینده‌گری روابط با همسایگان؛
 - روند حوادث تاریخی و تأثیرگذاری رویدادهای بین‌المللی بر آن؛
 - تمایز سیاسی و فرهنگی با ساختارها و نظام‌های بین‌المللی.
- این مؤلفه‌ها بیشترین تناسب را با اهداف کلان بین‌المللی و مرتبط با اهداف و ماهیت سرزمین ایران، روند حوادث در تاریخ معاصر با ویژگی فرامرزی و منطقه‌ای و مرتبط با محیط پیرامونی و بین‌المللی در خود جای داده است.

جدول شماره ۳: مؤلفه‌های روایت استراتژیک بین‌المللی

درس	اشتراکات منطقه‌ای	ایجاد هویت منطقه‌ای	منافع بین‌المللی	غیریت‌سازی بر اساس مبارزه با استعمار	توجه به مسئله ژئوپلیتیک منطقه‌ای	استفاده از نقشه‌های بین‌المللی	آینده‌نگری روابط با همسایگان	پیامدهای بین‌المللی رویدادها	روند حوادث ملی و نظم بین‌المللی	تمایز فرهنگی و سیاسی با دیگر دولت‌ها
مقدمه	---	---	---	۱ (۱۶)	---	---	---	۱ (۱۱)	---	۲
اول	---	---	---	---	۲ (۲۲) ۲ (۲۴)	---	۱ (۲۲)	۲ (۲۱) ۲ (۲۲)	۱ (۲۶)	---
دوم	۱ (۳۴)	---	---	۱ (۳۵)	---	---	---	---	---	---
سوم	---	---	---	---	۱ (۳۸)	---	---	۱ (۳۸)	---	---
چهارم	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
پنجم	---	---	---	---	۱ (۵۵)	---	---	---	۱ (۵۵)	---
ششم	---	---	---	---	۱ (۶۹)	---	۱ (۶۶)	---	---	---
هفتم	---	---	---	۱ (۷۶)	۱ (۷۹)	---	---	۱ (۷۳) ۱ (۷۶)	---	---
هشتم	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
نهم	---	---	---	---	---	---	---	۱ (۹۴)	---	۱ (۹۶)
دهم	---	---	---	---	۱ (۱۰۰)	---	---	---	---	---
یازدهم	---	۱ (۱۰۸)	---	---	---	---	۱ (۱۰۹)	---	---	---
دوازدهم	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
سیزدهم	---	---	---	۱ (۱۲۳)	---	---	---	---	۱ (۱۲۱)	---
چهاردهم	---	---	---	---	---	---	---	---	۱ (۱۲۹)	---
پانزدهم	---	۱ (۱۳۹)	---	---	---	---	۱ (۱۳۷)	۱ (۱۳۸)	---	---
شانزدهم	---	---	---	---	۲ (۱۴۲) ۱ (۱۴۳)	---	---	---	۱ (۱۴۳)	---
هفدهم	---	---	---	۱ (۱۴۹)	---	---	---	---	---	---
هجدهم	---	---	---	۱ (۱۵۹)	---	---	۱ (۱۵۲)	---	---	---

درس	اشر اکات منطقه‌ای	ایجاد هویت منطقه‌ای	منافع بین‌المللی	شیرت‌سازی بر اساس مبارزه با استعمار	توجه به مسئله ژئوپلیتیک منطقه‌ای	استفاده از نقشه‌های بین‌المللی	آینده‌نگری روابط با همسایگان	پیامدهای بین‌المللی رویدادها	روند حوادث ملی و بین‌المللی	تمایز فرهنگی و سیاسی با دیگر دولت‌ها
نوزدهم	۱ (۱۶۸)	---	---	۱ (۱۶۷)	---	---	---	---	---	---
بیستم	---	---	---	---	---	---	---	۱ (۱۷۸)	---	---
یست و یکم	---	---	---	۱ (۱۸۷)	---	---	---	---	---	---
یست و دوم	---	---	---	---	۱ (۱۹۳)	---	۱ (۱۹۶)	---	---	---
یست و سوم	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
یست و چهارم	---	---	---	---	---	---	۱ (۲۱۱)	۱ (۲۱۱)	---	---
یست و پنجم	۱ (۲۲۶)	---	---	۱ (۲۲۱)	۱ (۲۳۲)	---	---	---	---	۲ (۲۲۲) - ۲۲۴ (۲۲۵)
یست و ششم	۲ (۲۳۴) - ۲۵۱ (۲۵۱)	۱ (۲۵۲)	---	۱ (۲۳۵)	۱ (۲۳۸)	---	---	۱ (۲۴۲)	---	۱ (۲۴۰)

۳-۱- مبحث سوم: مؤلفه‌های روایت استراتژیک موضوعی

برنامه‌ریزان آموزشی معتقدند به همان اندازه که چگونگی یادگیری مهم است، عمیق و جندجانبه دانستن هم ضرورت بالایی را ایجاب می‌کند (شعبانی، ۱۳۹۲: ۷۸). درک اهمیت آموزش تاریخ و ضرورت اقدام جدی برای بهینه ساختن این روند در رویکرد تعامل‌گرایانه بین دانش‌آموزان به‌عنوان گروه هدف و برنامه‌ریزان و تدوینگران تاریخ، بخش موضوعی روایت استراتژیک را بیش از پیش مهم و حیاتی می‌نماید. مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که در این بُعد از روایت استراتژیک و با محوریت چیستی و چرایی تحولات، توجه به ذهنیت گروه هدف و رابطه تعامل‌گونه با تحولات و رویکرد آینده‌نگرانه مورد بررسی قرار می‌گیرند عبارت‌اند از:

- ارائه اهداف خواندن تاریخ معاصر کشور؛
- وضعیت کنونی کشور (ویژگی‌ها، چالش‌ها، راه‌حل‌ها)؛
- مطالعه اندیشمندانه تاریخ معاصر ایران؛

- آینده‌نگری در باب مطالعه حوادث و رویدادها در تاریخ؛

- مسئله‌مندی ناشی از چستی روند حوادث و رویدادها؛

- ارائه تفکر هم‌بخشی و تاریخ‌سازی؛

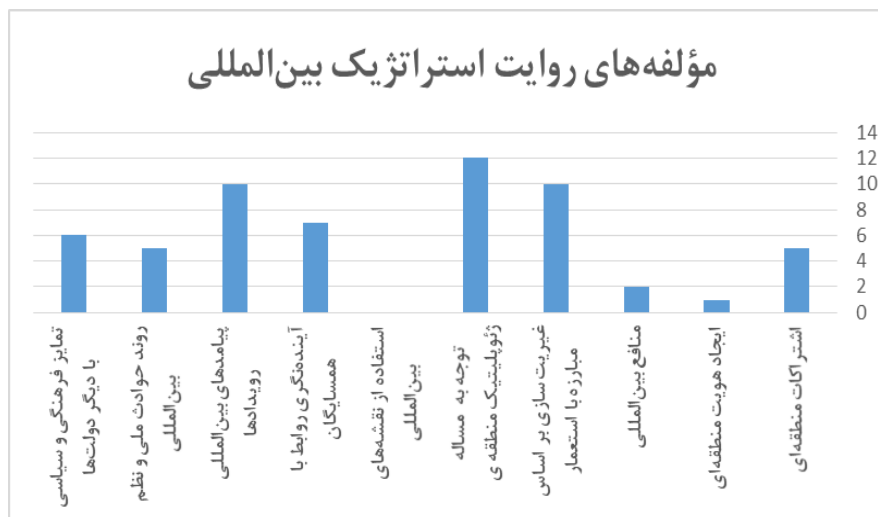
- ریشه‌یابی مشکلات و برنامه‌ریزی برای آینده.

نگارنده بر این باور است که این بخش از مؤلفه‌ها در همسازی یک روایت استراتژیک با تحولات معاصر و مواجهه با بحران‌های شناسایی شده یا در حال شکل‌گیری بیشترین اهمیت را دارند. مسئله‌مندی جامعه ایرانی و تلاش برای ردیابی این دغدغه و راهکارهای پرسش به آن در این حوزه صورت‌بندی خواهند شد.

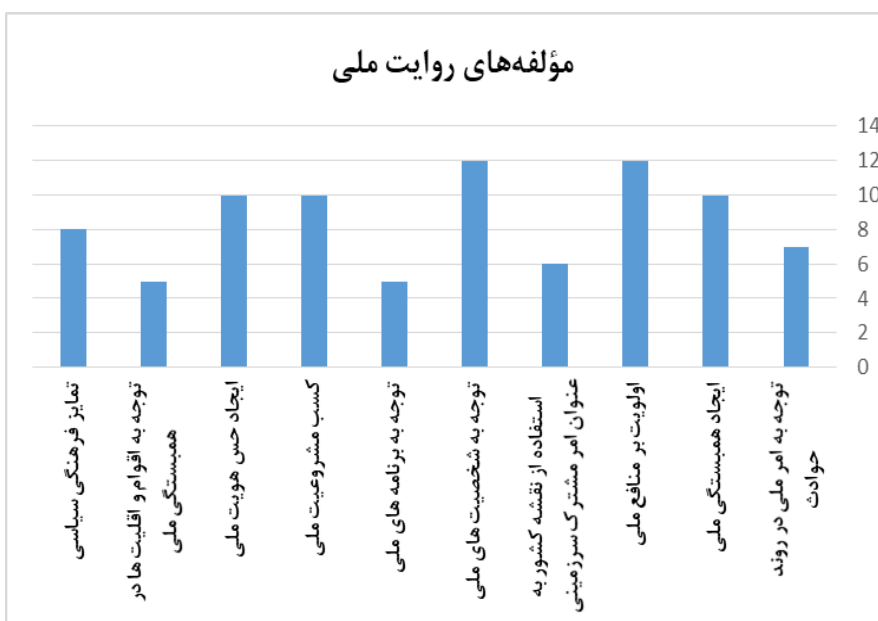
جدول شماره ۴: مؤلفه‌های روایت استراتژیک موضوعی

درس	هدف از خواندن تاریخ کشور	وضعیت کنونی کشور	نحوه اجرا شدن سیاست‌ها	ضرورت مطالعه تاریخ ملی	کنجکاوی اندیشمندان از سیر حوادث	آینده‌نگری در باب مطالعه حوادث در تاریخ مسئله‌مندی ناشی از چستی روند حوادث و رویدادها	تفکر هم‌بخشی و تاریخ‌سازی	ریشه‌یابی مشکلات و برنامه‌ریزی برای آینده
مقدمه	---	---	---	---	۱ (۱۶)	---	---	---
اول	---	---	---	---	---	۲ (۲۱) (۲۵)	---	---
دوم	---	---	۱ (۳۶)	---	---	۱ (۲۹)	---	---
سوم	---	۱ (۳۹)	---	---	۱ (۳۷)	۱ (۳۹)	---	---
چهارم	---	---	---	۱ (۵۱)	---	۱ (۵۰)	---	---
پنجم	---	---	---	---	---	---	---	---
ششم	---	---	---	---	---	۱ (۶۸)	---	---
هفتم	---	---	۱ (۷۸)	---	---	---	---	---
هشتم	---	۱ (۸۷)	۱ (۸۴)	---	۱ (۸۹)	---	---	---
نهم	---	---	---	---	---	---	---	۲ (۹۰) (۹۸)
دهم	---	---	---	---	---	---	---	---

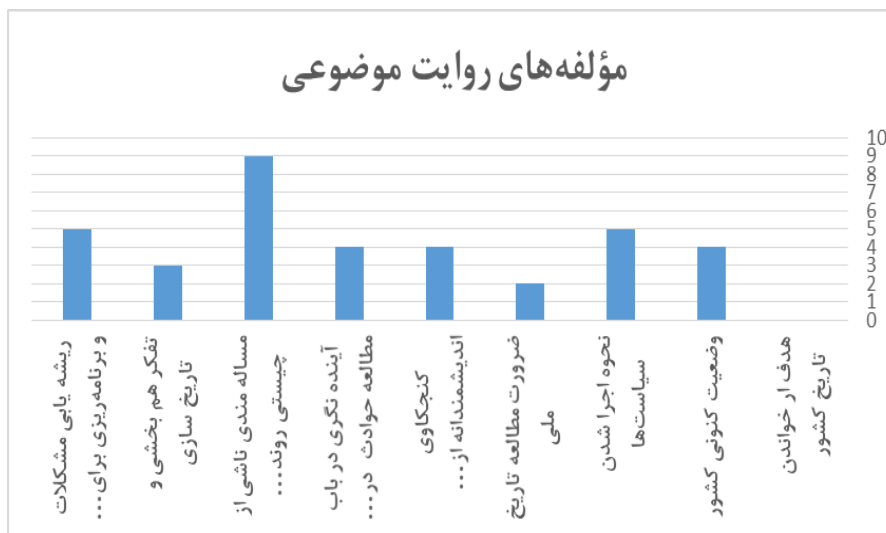
درس	هدف از خواندن تاریخ کشور	وضعیت کنونی کشور	نحوه اجرا شدن سیاست‌ها	ضرورت مطالعه تاریخ ملی	کنجکاوی اندیشمندان از سیر حوادث	آینده‌نگری در باب مطالعه حوادث در تاریخ مسئله‌مندی فاشی از چستی روند حوادث و رویدادها	تفکر هم‌پیشی و تاریخ‌سازی	ریشه‌یابی مشکلات و برنامه‌ریزی برای آینده
یازدهم	---	۱ (۱۱۱)	---	---	---	---	---	---
دوازدهم	---	---	---	---	---	---	---	---
سیزدهم	---	---	---	---	---	۱ (۱۲۸)	---	---
چهاردهم	---	---	---	---	---	۱ (۱۳۳)	---	---
پانزدهم	---	---	۱ (۱۴۱)	---	---	---	---	---
شانزدهم	---	---	---	---	---	---	---	---
هفدهم	---	---	---	---	---	۱ (۱۴۶)	---	۱ (۱۴۹)
هجدهم	---	---	---	---	---	---	۱ (۱۵۸)	---
نوزدهم	---	۱ (۱۶۳)	---	---	---	---	---	۱ (۱۶۹)
بیستم	---	---	---	---	---	---	---	---
بیست و یکم	---	---	---	---	---	---	---	---
بیست و دوم	---	---	---	---	---	۱ (۱۹۹)	---	---
بیست و سوم	---	---	---	---	---	---	---	---
بیست و چهارم	---	---	۱ (۲۱۰)	---	۱ (۲۰۸) - (۲۱۴)	۱ (۲۱۸)	---	---
بیست و پنجم	---	---	---	۱ (۲۲۶)	---	۱ (۲۲۰) - (۲۲۱)	۱ (۲۲۹)	---
بیست و ششم	---	---	---	---	---	۱ (۲۴۲)	۱ (۲۴۱)	۱ (۲۴۰)

نمودار شماره ۱: فراوانی مطلق مؤلفه‌های روایت استراتژیک بین‌المللی

نمودار شماره ۲: فراوانی مطلق مؤلفه‌های روایت ملی

نمودار شماره ۳: فراوانی مطلق مؤلفه‌های روایت موضوعی

تحلیل داده‌ها

تاریخ، میراث مشترک ما است و احساس مشترک و تعلق خاطر همه به آن باید سهم مهمی در ارائه روایت استراتژیک رویدادها برای دانش‌آموزان داشته باشد. گرایش و صورت‌بندی روایت استراتژیک یکی از شیوه‌های نهادینه کردن مؤلفه‌های هویت ملی و بازتاب‌های فرامرزی آن است؛ این روند می‌تواند ظرفیت‌های ارزشمندی برای نهادینه شدن و پاسخی منسجم بر مسئله‌مندی دانش‌آموزان فراهم آورد. انعطاف‌پذیری ذاتی در این روایت می‌تواند پاسخگوی بسیاری از مسائل و پرسش‌های دانش‌آموزان باشد؛ نکته‌ای که در بحث روایت استراتژیک، در حوزه موضوعی، ارتباط گسترده‌ای با چیستی و چرایی تحولات و برداشتی آینده‌نگرانه از رخدادها و روند تحولات دارد.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد در محتوای کتاب درسی تاریخ دوره‌ی متوسطه رشته علوم انسانی در ایران، به‌طور متعادل و متوازن به ابعاد سه‌گانه از روایت استراتژیک پرداخته نشده و خاصیت تاریخی و توجه رویدادها بیشتر جنبه ملی و بین‌المللی روایت استراتژیک را مورد توجه قرار داده است. متن به‌خوبی با بایسته‌ها و اهمیت ژئوپلیتیکی ایران و تحولات مرتبط با آن ارتباط برقرار نموده است. ازسویی، هویت به معنای مهم‌ترین مسئله و عدم توجه به آن به‌عنوان بحرانی عمیق در روایت استراتژیک ملی و بین‌المللی مفقود مانده است. تنها در چند درس پایانی و در مباحث بیداری اسلامی، به این مفهوم در ابعاد

بین‌المللی پرداخته شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد مؤلفه‌های روایت استراتژیک در ابعاد سه‌گانه در کتاب درسی موردنظر به شکل گذرا بوده و در بخش موضوعی روایت استراتژیک این رویه با عدم توجه بیشتر نمود پیدا کرده است. در حوزه روایت استراتژیک موضوعی، ضرورت و هدف و تفکر هم‌افزایی کمترین توجه را در متون درسی به خود اختصاص داده است؛ روندی که امید می‌رود با توجه به دغدغه‌های نگاه مسئولانه، تعاملی و آگاهی‌بخش از چیستی و چرایی، توجه به تاریخ و کاربردهای مهم آن در ایجاد یک روند انسجام‌بخش مورد توجه بیشتری قرار گیرد؛ بنابراین، مسئله‌مندی دانش‌آموز به‌عنوان نیاز و ضرورت کانونی در روایت استراتژیک موضوعی در حاشیه روایت‌های دیگر قرار گرفته است؛ از این رو، متن درسی تاریخ باید با صورت‌بندی یک گفت‌وگوی هدفمند، آگاهانه و بازاندیشانه میان خود و دانش‌آموز، با هدف تحقق بازسازی و بازنمایی تحولاتی باشد که در گذشته رخ داده و پیامدهای آن در جامعه امروزی ردیابی می‌شود و تأثیرگذار است.

نحوه بیان و ارائه روایت‌ها، تحلیل آن‌ها و ترسیم شرایط اجتماعی به‌وجودآمده حول یک مسئله ملی وحدت‌بخش با توجه به تمامی ابعاد بین‌المللی می‌تواند نقطه آغازی بر ارائه یک تاریخ تعاملی بین متن درسی و جامعه هدف آموزشی یعنی دانش‌آموزان باشد. تعمیق این برداشت آینده‌نگرانه و صورت‌بندی آن در کتاب درسی می‌تواند به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر یادگیری با شاخصه‌های نوین و تعاملی دوسویه بین گروه هدف آموزشی و متن درسی کمک شایانی نماید. رویدادهای متنوع و پیچیدگی حاصل از آن در تاریخ معاصر ایران، ضرورت صورت‌بندی یک روایت استراتژیک منسجم و در تمامی ابعاد را در متون درسی تاریخ مورد تأکید قرار می‌دهد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه نظام آموزش و پرورش در کشور ما متمرکز و کتاب‌های درسی در آن به‌طور یکسان در سراسر کشور توزیع می‌شود، ضروری است محتوای آن‌ها از نظر تقدم و تمرکز بر یک روایت استراتژیک در سطوح مختلف ملی، بین‌المللی و موضوعی مورد توجه ویژه قرار گیرد. از طرفی، بقا و رشد تمامی بایسته‌های انسجام ملی در دنیای پرتغییر کنونی نیازمند داشتن یک روایت استراتژیک برای نهادینه کردن و واکنش به‌موقع و مناسب در برابر تغییرهای پی‌درپی در بستر ملی و بین‌المللی است که در این میان، تنها جوامعی می‌توانند ضرورت‌ها و تغییرات محیطی را همسو با اهداف و راهبرد کلان جامعه صورت‌بندی نمایند که توانایی ارائه روایت استراتژیک در تمامی ابعاد را

دارا باشند. افزایش سرعت تحولات و بازتاب‌های گسترده فرامرزی و منطقه‌ای عامل مهمی است که متون درسی باید توانایی ارائه یک روایت منسجم استراتژیک را در درس مهم تاریخ داشته باشند. مسئله‌مندی دانش‌آموزان با توجه به حساسیت‌های سنی و شناختی، ضرورت توجه به این امر را دوچندان می‌کند. بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تاریخ متوسطه دوم در تمامی سطوح به دلیل جایگاه و نقش ارزنده‌ای که در انتقال هویت ملی و حل نمودن بسیاری از مسائل و دغدغه‌های بازتولیدشده در جامعه و نقش مهمی که در افکار و رویکردهای متناسب با منافع ملی و بین‌المللی دارند از ضروری‌ترین امور پژوهشی است که باید به آن پرداخت.

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود در تمامی دروس، بخشی به‌عنوان جمع‌بندی، به بررسی ابعاد سه‌گانه روایت استراتژیک از روند حوادث و تأثیر و تأثر ابعاد ملی - بین‌المللی و چیرستی روند حوادث به‌عنوان روایت موضوعی افزوده شود تا دانش‌آموز، به‌عنوان یک جامعه هدف آموزشی، با جمع‌بندی متناسب با ضرورت‌ها و نیازها و مسئله‌مندی به‌روزشده، رویدادها را مورد بررسی قرار دهد؛ بنابراین، لازم است با بازنگری در محتوای درسی کتاب مهم درس تاریخ، بسترها و زمینه‌های توجه به روایت‌های سه‌گانه استراتژیک موردتوجه دوباره قرار گیرد.

منابع

- اسمی جوشقانی، زهرا (۱۴۰۱). «واکاوی مفهوم هویت ملی و مؤلفه‌های آن در کتاب تاریخ پایه دهم»، پژوهش در آموزش تاریخ. دوره سوم. شماره ۴: ۶۶-۸۰.
- الحسینی، محمود؛ مومنی، مریم (۱۳۹۰). راهنمای عملی تکنیک تحلیل محتوا با تأکید بر کتب درسی و رسانه‌های آموزشی. همدان: فرتاب.
- پروانه، فرهاد (۱۳۹۸). «تحلیل کتاب‌های درسی تاریخ مقطع متوسطه نظام آموزشی ایران در دوره پهلوی دوم از منظر بررسی و مقایسه مؤلفه‌های هویت ملی با هویت دینی»، فصلنامه آموزش پژوهی، دوره ششم. شماره ۲۳: ۲۸-۴۵.
- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۴۰۴). تاریخ ایران معاصر (کلیه رشته‌ها: به استثنای رشته‌های ادبیات و علوم انسانی و علوم و معارف اسلامی). کد کتاب ۱۱۱۲۲۰.
- محمدباقر، راحله (۱۴۰۳). «بررسی جایگاه اخلاق همزیستی مسالمت‌آمیز در کتاب‌های درسی تاریخ»، مطالعات اخلاق کاربردی. سال چهاردهم. شماره ۱۳: ۱۹۵-۱۶۹.
- خدایار، ابراهیم؛ فتحی، اعظم (۱۳۸۷). «هویت ملی در کتاب‌های درسی آموزش و پرورش؛ مورد مطالعه: دوره متوسطه»، فصلنامه مطالعات ملی. سال نهم. شماره ۳: ۵۲-۲۸.
- خسروانیان، حمیدرضا (۱۳۸۷). «ترسیم هویت ملی (ایرانی) در کتاب‌های درسی تاریخ متوسطه از سال ۱۳۴۳/۴-۱۳۸۵/۶»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی.

- چنگاهی، مهتاب (۱۳۹۹). «نگاهی به وضعیت آموزش تاریخ در مدارس»، فصلنامه پژوهش در آموزش تاریخ دوره اول. شماره ۳: ۸۳-۱۰۰.
- شعبانی، امامعلی؛ معماری، رزا (۱۳۹۲). «تحلیل محتوای متون درسی تاریخ دانشگاه‌ها با تأکید بر تکنیک سطح خوانایی فرای»، دوفصلنامه پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی. دوره هفدهم. شماره ۲۸: ۷۶-۹۸.
- شکاری، عباس؛ خدادادی، مهدی (۱۳۹۰). «کاربست اصول و معیارهای سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی تاریخ ایران و جهان در دوره‌متوسطه»، پژوهش‌های برنامه درسی. دوره اول. شماره ۲: ۵۷-۸۰.
- طاهری، ابوالقاسم (۱۳۸۶). روش تحقیق در علوم سیاسی. چاپ ششم. تهران: قومس.
- فرامرزی، اعظم؛ کلهر، محمد؛ خدیری‌زاده، علی‌اکبر (۱۴۰۰). «ترویج آموزه‌ها و مفاهیم ملی در محتوای کتاب‌های درسی تاریخ در عصر پهلوی دوم»، پژوهش‌های تاریخی. دوره سیزدهم. شماره ۴: ۷۷-۹۲.
- مبینی دهکردی، علی؛ سلیمانپورخویی، مجید (۱۳۸۵). «درآمدی بر برنامه‌ریزی استراتژیک و عملیاتی»، فصلنامه راهبرد. سال دوم. شماره ۶: ۱۸۸-۲۰۲.
- منصوری، علی؛ فریدونی، آریتا (۱۳۸۸). «تبلور هویت ملی در کتب درسی: بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی»، فصلنامه مطالعات ملی. دوره دهم. شماره ۳۸: ۲۷-۴۶.
- نژادبهرام زهرا و دیگران (۱۴۰۰). «قدرت نرم، کانون اصلی روایت راهبردی در قدرت دیپلماسی (سه روایت از ایران)»، پژوهشنامه علوم سیاسی. سال شانزدهم. شماره ۲. پیاپی ۶۲: ۲۲۱-۲۵۹.
- Betz, David (2008). *The Virtual dimension of Contemporary Insurgency and Counterinsurgency*. Small Wars & Insurgencies 19 (4).
- Crossan, Mary; Vera, Dusya; Nanjad, Len (2008). "Transcendent leadership: Strategic leadership in dynamic environments". *The Leadership Quarterly*, 19: 569-581.
- Freedman, Lawrence (2006). *The Transformation of Strategic Affairs*: Routledge for the International Institute for Strategic Studies.
- Freedman, C. W (December 1, 2012). "Hasbara and the Control of Narrative as an Element of Strategy. The Jubilee Conference of the Council on Foreign and Defense Policy", *Middle East Policy Council*. Freund, M. (2012). Fundamentally Freund: Time for Hispanic 'hasbara', *Jerusalem Post*. Retrieved from <http://www.jpost.com/Opinion/Columnists/Fundamentally-Freund-Time-for-Hispanic-hasbara>.
- Hayden, Craig (2013). "Logics of narrative and networks in US public diplomacy: Communication power and US strategic engagement", *The Journal of International Communication*, 19 (2): 196-218.
- KLYUEVA Norman (2017). *STRATEGIC NARRATIVES OF PUBLIC DIPLOMACY AND THE ENACTMENT OF SOFT POWER*. Oklahoma. Routledge.
- Miskimmon, A. & O'Loughlin, Ben & Roselle, Laura (2012). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Centre for European Politics. New Political Communications Unit.
- Miskimmon, Alister & O'Loughlin, Ben (2025). *Strategic narrative and public diplomacy What artificial intelligence means for the endless problem of plural meanings of plural things*. Edward Elgar Publishing.
- Miskimmon, A & O'Loughlin, Ben (2025). *Strategic narrative: its origins and evolution, its connection to public diplomacy, and some future paths*, *Place Branding and Public Diplomacy*: <https://doi.org/10.1057/s41254-025-00426-0>.
- Roselle, L (2006). *Media and the politics of failure: Great powers, communication strategies, and military defeats*. New York: Springer.
- Roselle, L.; Miskimmon, A. & B. O'Loughlin (2014). "Strategic Narrative. A New Means to Understand Soft Power", *Media, War & Conflict*, Vol. 7, No. 1. Nye Jr, J.S.
- Roselle, L. (2017). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*, edited by Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin, and Laura Roselle, University of Michigan Press, Ann Arbor.